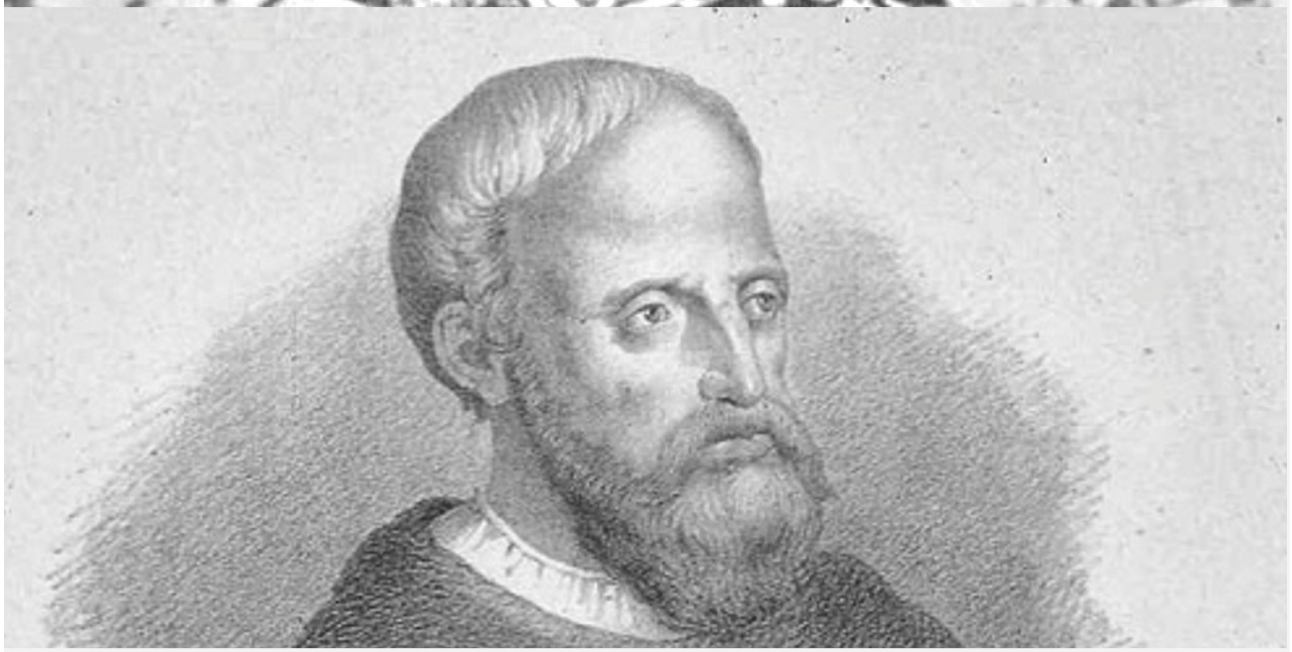

Het Castiliaanse gezantschap naar Timoer Lenk (1403-1406)

Willem Peeters

Het Castiliaanse gezantschap naar Timoer Lenk (1403-1406)

Ruy González de Clavijo, de Marco Polo van de vijftiende eeuw

Koning Enrique III van Castilië (1379-1406) staat bekend als iemand die zijn diplomatieke relaties wil uitbreiden tot alle uithoeken van de wereld. Dit om zich op de hoogte te stellen van gewoontes en gebruiken waarmee hij denkt zijn voordeel te kunnen doen. In 1402 zendt Enrique twee afgezanten naar het oosten die getuige waren van de slag van Ankara waar Timoer Lenk de Turken een nederlaag toebrengt. De twee Spanjaarden worden door Timoer hoffelijk bejegend en hij zendt hen naar hun vaderland in gezelschap van een eigen gezant die een brief meeneemt bestemd voor de Castiliaanse vorst. Ook brengt hij geschenken mee in de vorm van juwelen en twee christelijke vrouwen die Timoer bevrijd heeft uit de harem van sultan Beyazid. Beide vrouwen treden later in het huwelijk met vooraanstaande Spanjaarden. Na terugkeer van de afvaardiging in het Iberisch schiereiland, besluit koning Enrique een tweede gezantschap naar het hof van Timoer te sturen, bestaande uit de Madrileense ridder en kamerheer van de koning, Ruy González de Clavijo, diens lijfwacht Gómez de Salazar en de theoloog pater Alonzo Páez de Santa María. Deze afvaardiging wordt begeleid door de ambassadeur van Timoer, Mohammed al Cazi.

Het is Clavijo die in opdracht van de koning een nauwkeurig reisverslag optekent: *Embajada a Tamorlán* (Gezantschap naar Timoer Lenk). Het is de eerste reisbeschrijving van Spaanse bodem en is van dezelfde importantie als *Il Milione*, het verslag van Marco Polo van diens reizen in de dertiende eeuw. Embajada a Tamorlán wordt voor het eerst in druk uitgegeven in 1582.

In 1859 verschijnt van de hand van Clements R. Markham een Engelse vertaling, voorzien van een voorwoord en een beschrijving van het leven van Timoer Lenk. Dit boekje - een uitgave van de Hakluyt Society - is te downloaden vanaf Google books. Van het Spaanse origineel is een print-on-demand te verkrijgen in moderne spelling bij AbeBooks: https://www.abebooks.co.uk. Daar is ook een vertaling van Guy Le Strange uit 1928 te koop (uitgever Routledge) en een print-on-demand ervan uit 2005. Opmerkelijk is de naamsaanduiding van de Mongoolse heerser door beide vertalers, die overigens regelmatig nogal afwijken van de oorspronkelijke tekst, vooral Le Grange. Laatstgenoemde spreekt overal van Tamerlane, terwijl Markham de naam Timour Beg gebruikt, net als Clavijo die hem consequent Timurbec noemt of 'el Señor', de Heer. Clavijo merkt op: *'Tamurbec is zijn echte naam, en niet Tamorlán zoals hij genoemd wordt, want Timurbec wil in zijn eigen taal zeggen: ijzeren heer, omdat Bec heer betekent en Timur ijzer, en Tamorlán is in tegenstelling daarmee een naam om de Heer te beschimpen; want Tamorlán wil zeggen verlamd omdat zijn rechterbeen is verlamd, en ook twee vingers die beschadigd werden toen hij op een nacht schapen stal'.* In dit artikel wordt de in Nederland gangbare naam Timoer Lenk gebruikt.

Van Cádiz naar Ibiza

In het eerste deel van zijn reisverslag beschrijft Clavijo minutieus de route die zij afleggen van Cádiz naar Constantinopel. Dat doen zij in een zogeheten *carraca*, een drie- of viermaster, speciaal ontworpen voor grote tochten. Dergelijke schepen zijn al vanaf de dertiende eeuw in gebruik en worden later ingezet voor trans-Atlantische reizen. In het Nederlands wordt de carraca aangeduid als *kraak*, een verbastering van de Spaanse term. De reis naar de Byzantijnse hoofdstad neemt vijf maanden in beslag. Onder bevel van kapitein Julián Centurio zeilt de carraca op 22 mei 1403 vanuit de haven van Cádiz in vier dagen naar Málaga waar diverse handelswaren - waaronder kruiken met olijfolie - aan land worden gebracht.

Clavijo schrijft: *'Bovengenoemd Málaga ligt op vlakke grond, deels begrensd door de zee, landinwaarts staat op een heuvel een hoog oprijzend kasteel omringd door twee muren; buiten de stad staat een nog groter kasteel dat het Alcazaba wordt genoemd, en er loopt een muur van het ene naar het andere kasteel dat ze met elkaar verbindt en beneden, aan het andere eind van de stad, aan de kant van de zee, zijn scheepswerven en vandaar loopt een muur langs de zee met torens. En binnen die ommuring bevinden zich vele prachtige fruitgaarden, en boven die gaarden en de stad rijzen hoge bergen op waar huizen staan, wijn- en boomgaarden zijn en tussen de zee en de ommuring van de stad staan enkele huizen die dienen als warenhuis van handelaren, en de stad is dichtbevolkt'.* Het is in deze monotone stijl en in lange zinnen dat Clavijo elke plaats beschrijft die de reizigers aandoen.

Via de Balearen maar Sicilië

Na een week kiest de carraca weer zee en vervolgt het zijn tocht langs de Siera Nevada, Cartagena en Catalonië. De reizigers passeren het ontvolkte Formentera en bereiken Ibiza, waar tegenwind hen drie dagen oponthoud bezorgt. Zij worden ontvangen door de gouverneur van de koning van Aragón die hen logies aanbiedt. De Balearen hebben vijf eeuwen onder Moors bewind gestaan, totdat de archipel in 1229 in handen valt van de Aragonese koning Jacobus I, bijgenaamd de Veroveraar. Clavijo merkt op dat Ibiza een klein eiland is: vijf leguas lang en drie breed (een legua is en oude Romeinse lengtemaat die ongeveer zo lang was als een mens in een uur kon lopen, maar volgens Clavijo zou hier een legua overeenkomen met ongeveer 5 mijl ofwel 9 km, WP). Ook noteert hij in zijn dagboek dat er zich op Ibiza zoutpannen bevinden die zeer rendabel zijn. Van overal uit de Levant kwamen schepen om zout in te laden. Op zaterdag 18 juni passeert de carraca Menorca en varen ze de Golfe di Lion binnen om twee dagen later door de *'nauwe en gevaarlijke'* straat van Bonifatius tussen de eilanden Corsica en Sardinië te gaan. Daarna passeren ze het destijds onbewoonde eiland Ponza. De chroniqueur schrijft dat er twee kloosters te vinden zijn en gebouwen die ooit door Vergilius zijn opgetrokken. Ponza ligt niet ver van de Italiaanse kust tussen Rome en Napels.

In de verte zien zij de bergen van Montecarzel die tot de domeinen behoren van koning Ladislaus van Napels. Iets ten noorden van Napels meert het schip af in Gaeta. In zijn beschrijving van deze stad meldt Clavijo dat er een hoge uitkijktoren staat die - naar men zegt - gebouwd werd door ridder Roeland en naar hem is vernoemd. Ze verlaten Gaeta op 13 juli, varen langs een eiland dat door Clavijo wordt aangeduid als Trape, waarmee Capri wordt bedoeld. Dan komt ook Amalfi in zicht en later op de dag maken zij kennis met de vulkanische activiteit van de zuidelijker gelegen Eolische eilanden. Het reisverslag van Clavijo van de tocht langs de Eolische eilanden is enigszins verwarrend en dat geldt ook voor de Engelse vertalingen. Clavijo meldt dat het schip op vrijdag de 14e tussen twee onbewoonde, kale en vlakke eilandjes doorvaart die hij Arcu en Firucu noemt. Waar die liggen is schrijver dezes onduidelijk. Markham geeft geen vertaling en in de editie van 2005 worden de eilanden respectievelijk Alicudi en Filicudi genoemd. Dat moet een vergissing zijn. Deze beide eilanden liggen een stuk ten westen van de Stromboli waar de carraca nog niet langs gekomen is en bovendien zij Alicudi en Filicudi beslist niet vlak. Integendeel, het zijn oude vulkaantoppen.

Dan passeert de carraca aan bakboord de vulkaan Stromboli die *'een opening heeft die rook en vuur spuwt en 's nachts komen er uit die opening grote vlammen die gepaard gaan met veel lawaai.'* Vervolgens zegt Clavijo aan stuurboord een ander - bevolkt - eiland te zien dat Lipari wordt genoemd en dat tot het grondgebied van koning Ladislaus behoort. Op Lipari zou de sluier van de heilige Agatha van Sicilië worden bewaard: *'en dit eiland spuwde voortdurend vuur, en na de gebeden van de heilige Agatha stopte het vuur'.* Agatha van Sicilië behoort tot de zogeheten primaire heiligen van de rooms-katholieke kerk en werd direct na haar dood in 251 heilig verklaard zonder een voorafgaande zaligverklaring om reden dat zij in staat werd geacht uitbarstingen van de Etna te bedwingen. Lipari ligt ten zuiden van de Stromboli tussen twee andere eilanden: Salina en Vulcano. Maar Clavijo zegt na de Stromboli en Lipari te zijn voorbijgevaren drie andere eilanden te zien die hij achtereenvolgens Salinas, Strangolin en Bolcani noemt. Dat kunnen niet anders dan Salina, Lipari en Vulcano zijn geweest.

In de Engelse vertaling van Markham wordt Strangolin aangeduid als Stromboli, wat de verwarring alleen maar groter maakt. Le Grange noemt deze drie eilanden Salinas, Volcanello en Volcano, maar ook dat klopt niet. Volcanello is een schiereiland aan de noordzijde van Vulcano. Daarna vermeldt Clavijo verzeild te zijn geraakt in een storm tussen twee onbewoonde eilanden: Paranea en Panarin. Wanneer met het eerste eiland Panarea wordt bedoeld, dan zou de carraca een vreemde koers hebben gevaren, want Panarea ligt ten noorden van Lipari. Hoe dan ook, de storm duurt twee dagen en 's nachts zien de opvarenden dat de Stromboli en Vulcano grote hoeveelheden vuur en as spuwen. Door de harde wind worden de zeilen vernield en op woensdag 18 juli is het schip vrijwel stuurloos, maar de op bevel van de kapitein gezegde gebeden worden verhoord. De storm gaat liggen en uiteindelijke bereiken zij na enkele dagen het eiland Sicilië waar wordt afgemeerd in de haven van Messina.

Van Messina naar de Dardanellen

Op maandag 22 juli vertrekt het schip uit Messina en vaart langs de stad Reggio de Ionische zee op (Clavijo spreekt van de golf van Venetië en Le Grange noemt het de Adriatische Zee) om in vier dagen de oversteek te maken naar Methone (ten zuiden van Pylos) op Peloponessos. Ze volgen de kustlijn, passeren Koroni, ronden kaap Matapan en bereiken het bewoonde eiland Cerigo (Kythira). Daar, zo wordt Clavijo verteld, bevinden zich de ruïnes van de tempel die Paris verwoestte toen hij Helena schaakte. De carraca vervolgt zijn tocht langs de vele Griekse eilanden om op 3 augustus 1403 Rhodos te bereiken. Hier zwaait Filibert van Naillac, grootmeester van de Maltezer orde de scepter, die afwezig blijkt te zijn. De reizigers worden echter vorstelijk onthaalt en gehuisvest in een herberg waar zij tot het eind van de maand verblijven in afwachting van nieuws over Timoer Lenk. Afgezien van weinig betrouwbare informatie van pelgrims en schepelingen bereiken hen geen berichten over Timoer en besluiten zij verder te reizen naar *'Carabaqui* (Karabach) *dat in Perzië ligt waar Timoer Lenk altijd overwintert en waar men zeker meer over hem zou weten.'*

Op 31 augustus huren de afgezanten een schip waarmee ze in noordelijke richting langs de Turkse kust de Zwarte Zee willen bereiken. De wind zit vaak tegen, en pas na acht dagen passeren ze het eiland Kalimnos. Op het vasteland ziet Clavijo een stad die *'de naam Palacia nueva draagt en in deze stad, zo zegt men, verbleef Timoer Lenk toen hij de Turken overwon en Turkije innam.'* Palacia nueva wordt door Markham en Le Grange respectievelijk Palatia en New Palatia genoemd. Palatia is de middeleeuwse naam voor Milete, een stad die al in de 15e eeuw voor onze jaartelling een belangrijke rol vervult als vestingplaats aan de kust van Klein Azië. Het ligt ongeveer 80 km ten zuiden van Smyrna, het huidige Izmir op een landtong nabij de monding van de rivier de Meander. In de Byzantijnse tijd is er een kasteel gebouwd, in het Latijn *palatium* geheten, vandaar de naam Palatia. Na Samos en Ikarea te zijn gepasseerd vaart de carraca verder noordwaarts om op 15 september in de haven van Chios op het gelijknamige eiland af te meren en handelswaar van boord te nemen.

Daar horen zij dat de oudste zoon van de door Timoer Lenk verslagen Turkse heerser dood is en dat diens broers doorvechten. Het gezelschap moet twee weken wachten tot er een Castiliaans schip binnenvaart dat hen mee zal nemen richting Zwarte Zee.

Voordat zij de Dardanellen bereiken steekt er een storm op die hen dwingt te schuilen in Mytilini op Lesbos waar reparaties kunnen worden uitgevoerd. Op 6 oktober wordt de reis voortgezet, maar alweer zit de wind tegen en opnieuw moeten zij een haven zien te bereiken. Aangelegd wordt op Tenedos dat vlakbij de Dardanellen ligt tegenover de plek waar *'de machtige stad Troje lag. Vandaar zagen zij de gebouwen van Troje, met delen van de muur, waarin deuren, en torens en andere gebouwen zoals kastelen.'* Clavijo merkt op dat Tenedos onbewoond is. *'Ongeveer twintig jaar geleden beloofde de keizer van Constantinopel* (Johannes V Palaiologos, WP) *het eiland aan de Genuezen, voor hulp met enkele galeien in zijn strijd tegen de Turken; maar later verkocht hij het aan de Venetianen die er zich vestigden en de stad en de burcht versterkten. Toen de Genuezen dit hoorden, verklaarden zij dat het eiland van hen was [....]. Dus was er onenigheid en beiden begonnen hun vloot te bewapenen en slachten elkaar af [....].Vrede werd overeengekomen onder de voorwaarde dat geen van beiden het [eiland] konden bezitten; dat de stad en het kasteel zouden worden vernietigd en dat zij het eiland in onbewoonde staat zou achter laten. Dit is een van de oorzaken waarom tot op de dag van vandaag er vijandschap bestaat tussen Genuezen en Venetianen.'*

Constantinopel

Nog steeds zit de wind in de verkeerde hoek en moet het gezelschap wachten. Er arriveert een schip met een lading graan van het schiereiland Gallipoli. De bemanning vertelt dat daar een hevige pestepidemie woedt. Op 22 oktober is het weer hen goedgezind. *'Zij voeren de Dardanellen in, en de ingang is zo nauw dat het niet meer dan acht mijl breed is.'* Drie dagen later bereiken zij de haven van Gallipoli, waar de Turken een vloot van veertig schepen hebben gestationeerd. *'Deze plaats werd als eerste stad op Griekse bodem door de Turken veroverd.'* En: *'Bij avond kregen de reizigers aan de Turkse kant van de Dardanellen kaap Quinisico in het oog; en gezegd wordt dat toen Timoer Lenk de Turken versloeg, sommigen die aan de strijd deelnamen, naar deze kaap vluchtten en er een eiland van maakten.'* Dan passeren zij het eiland Marmara waar marmer en jaspis gewonnen wordt voor gebruik in Constantinopel.

Twee dagen later gaat het schip op vijftien mijl afstand van Constantinopel voor anker nabij de stad Pera (nu de wijk Beyoğlu in Istanboel) en wordt een boodschapper naar de keizer gestuurd om de komst van het gezantschap aan te kondigen.

Op zondag 28 oktober wordt het gezantschap ontvangen door keizer Manuel II Palaiologos die van 1391 tot aan zijn dood in 1425 regeert over het Byzantijnse rijk. Het is een vorstelijke ontvangst in een *'aparte kamer met een kleine verhoging bekleed met tapijten waarvan er één van de huid van een luipaard en aan de achterkant waren kussens met goud-borduursel'.* De keizer onderhoudt zich uitvoerig met het gezelschap, biedt hen logies aan en laat hen een zojuist geschoten hert brengen. Enkele dagen na de ontvangst vragen de afgezanten of zij de stad mogen bezichtigen met haar vele kerken waarvan een aantal in het bezit zijn van kostbare relikwieën. Dat doen zij onder begeleiding van de Genuees Ilario, een schoonzoon van de keizer. Clavijo geeft een nauwkeurige beschrijving van de Kerk van Johannes de Doper, de eerste van een hele rij kerken die zij zullen bezoeken en waarvan de meeste verdwenen zijn: *'Boven het eerste portaal staat een bijzonder mooi beeld van de heilige Johannes, prachtig uitgevoerd in mozaïek, en naast deze deur is een imposant kapiteel steunend op vier bogen [....] en het plafond van dit kapiteel en de muren zijn bedekt met mooie afbeeldingen en figuren in mozaïek. De mozaïeken bestaan uit heel kleine steentjes die verguld zijn of blauw, wit of groen geëmailleerd et cetera'.* In deze kerk mogen de bezoekers een bijzonder relikwie aanschouwen: de linkerarm van Johannes de Doper. *'En deze arm was verbrand zodat alleen het bot en de huid zijn overgebleven en de gewrichten van de elleboog en vingers waren versierd met in goud gevatte edelstenen.'* Later op de dag bezoeken zij de kerk die gewijd is aan de heilige Maria en Peribelico wordt genoemd. Daar zien zij de andere arm van Johannes, waaraan de duim ontbreekt. Volgens een legende bevond zich in tijden van afgoderij in Antiochië een draak die elk jaar van de stad een persoon kreeg die hij verzwolg. Deze persoon werd door loting aangewezen. Op een keer viel het lot op op de dochter van een rechtschapen man die haar overdroeg aan de nonnen van een christelijke kerk waarvan hij wist dat deze in het bezit was van de arm van Johannes die vele wonderen had verricht. De nonnen zeiden de man de arm van Johannes te aanbidden en terwijl hij dat deed beet hij de duim eraf.

'en toen zij de jonge vrouw aan de draak wilden aanbieden en deze de bek opensperde om haar te verslinden, wierp de man de duim van de heilige Johannes de Doper in de bek van de draak wat de draak deed creperen en dat was een groot wonder; en vandaar dat de man zich bekeerde tot het geloof van onze heer Jezus Christus.'

Behalve deze kerken wordt natuurlijk ook de Hagia Sofia bezocht. *'En Hagia Sofia wil in het Grieks zeggen, waarlijke wijsheid en dat is de zoon van God. En aan deze betekenis ontleent zij haar bestaan, en zij is de grootste en meest vereerde van alle kerken in de stad, en in deze kerk zijn kanunniken, Caloyeros genaamd, die er dienst doen als ware het een kathedraal, en daar bevindt zich de Patriarch die de Grieken Marpollit noemen.'* Terwijl het gezantschap wacht op een geschikt vaartuig dat hen naar Trabizonde, de hoofdstad van het gelijknamige keizerrijk gelegen aan de zuidkust van de Zwarte Zee, kan brengen, bezoeken zij nog tal van heiligdommen in Constantinopel die door Clavijo telkens en detail worden beschreven. Een ervan is een kleine kerk, genaamd *'Santa Maria de Dessetria'*. Daar bevinden zich *'kanunniken die geen vlees eten, noch wijn drinken, noch olijfolie of andere vetproducten gebruiken, noch vis eten welke bloed bevat.'* Eindelijk, met de winter al in zicht, weten zij een galei te bemachtigen die op 14 november zee kiest.

Van Constantinopel naar Trabizonde

Trabizonde is een apart rijk dat de Turkse gebieden beslaat aan de kust van de Zwarte Zee en waarover in die tijd keizer Alexios II Megas Komnenos regeert (in de Engelse vertalingen staat in een voetnoot de naam van Manuel II genoemd, maar die regeerde in 1332). Het is riskant om tegen de winter naar Trabizonde te varen want dan kan het vreselijk stormen langs de kust van de Zwarte Zee en is het navigeren uiterst lastig. Varend door de Bosporus die de scheiding vormt tussen Europa en Azië, zien de reizigers vlakbij de monding van de Zwarte Zee twee kastelen waarvan een op Griekse en een ander op Turkse bodem. Clavijo noemt de kastelen *Guiroles,* een term die klaarblijkelijk is afgeleid van het Turkse woord *Qaraol* dat schildwacht betekent. Het Griekse kasteel is verwoest en verlaten, maar het Turkse kasteel is bewoond. In vroeger tijden, zo wordt beweerd, toen de Grieken heer en meester waren in dit gebied, hing er tussen beide kastelen een ketting die fungeerde als een tolpoort voor alle schepen die in en uit gingen.

Vervolgens zeilt de galei de Zwarte Zee op, maar plotseling breekt de mast en voorzichtig roeiend bereiken zij de kust waar de mast gerepareerd wordt. Na weer onder zeil te zijn gegaan bereiken zij een klein eiland, door Clavijo aangeduid als Finogia: *'genoemd eiland Finogia is een klein eiland, en is onbewoond [....], en er is een kasteel dat net zo groot is als het eiland, en vanaf daar is het twee mijl tot aan de Turkse kust'.* Volgens Le Grange is Finogia *Kirken Island*, dat hij situeert in de baai van Kefken, maar dat laatste is onjuist. Kirken Island ofwel het huidige Kefken Adasi ligt iets ten noorden van Kefken (Kirken) Point. Hier treffen zij een Genuese carraca die het gemunt heeft op twee Venetiaanse schepen beladen met handelswaar en vanaf de zee van Azov de Turkse kust naderen. Omdat het weer verslechtert willen de gezanten naar de haven in de baai van Kefken uitwijken, maar dat wordt hen afgeraden door de Genuezen. Er steekt een ware storm op en de galei probeert aan lijzijde van de carraca te komen, maar dat mislukt. De galei maakt veel water, maar blijft ongeschonden, terwijl de carraca naar de kust wordt gedreven: *'hij werd totaal vernield, er bleef niets van haar over, maar de opvarenden ontkwamen in een kleine sloep'.* De storm gaat liggen en de galei hervat haar tocht. Als zij een klein eiland passeren zien zij daar de opvarenden van de carraca die *'[....] ervan overtuigd waren dat de galei was vergaan en de bemanning was omgekomen, en zij beschouwden het als een wonder toen zij de galei onder zeil zagen'*. De drenkelingen worden aan boord genomen en allen weten aan land te komen, een ontscheping waarbij de galei ernstig beschadigd wordt. De gezanten bereiken de haven van Kefken waar het tweelingschip van de vergane Genuese carraca is afgemeerd. Als de kapitein van dat schip verneemt hoe zijn kompanen zijn gered, biedt hij hen spontaan het gebruik van zijn schip aan: *'hij zei hen dat als dienst aan de koning van Castilië zij de carraca konden gebruiken alsof het hun eigen schip was'.*

Winterweer dwingt de reisgenoten terug te keren naar Pera, waar zij lang moeten wachten op de komst van een geschikt schip. Eindelijk weten zij de hand te leggen op een galei met negentien paar roeiers dat zij tegen hoge kosten bewapenen. Pas tegen het einde van de maand maart 1404 is het schip gereed en op de 20e zetten ze koers naar Trabizonde. Ze passeren opnieuw Finogia en bereiken na vijf dagen Raquia (Ereğli) om daar op beter weer te wachten. Vijf dagen later legt de galei aan in de haven van het hooggelegen Samastro (Amasra) dat in handen is van de Genuezen.

Op goede vrijdag zetten zij de reis voort, passeren het kasteel nabij Ninopoli (Inebolu) waar niet kan worden aangelegd, maar verderop, bij het kasteel '*Quinoli, dat eigendom is van Espandiar een Moorse heer, die voornaam is en veel land bezit en schatplichtig is aan Timoer Lenk en wiens geld hij beheert binnen zijn rijk. [....] In de bossen nabij het kasteel Quinoli is het beste hout voor de bladveren van kruisbogen te vinden in heel Romania.*' Op 31 maart bereikt de galei Sinope (Sinop) waar zij Espandiar hopen te treffen, maar deze *'bevindt zich in Castamea* (Kastamonu) *op drie dagreizen van hier, met 40.000 man om met de zoon van de Turk te vechten die hem haatte omdat hij belasting had afgedragen aan Timoer Lenk'.* Eindelijk arriveert de galei op 11 april in Trabizonde (Trabzond): *'vanaf de stad Pera, vanwaaruit zij vertrokken met deze galei tot voornoemde stad Trabizonde is het 960 mijl'*. Hier overdrijft Clavijo, in werkelijkheid is het ongeveer 600 mijl. Daar worden zij met alle egards ontvangen door keizer Alexios. Het gezelschap blijft er twee weken.

De reis door Armenië

Op 27 april 1404 vertrekken de afgezanten te paard uit Trabizonde in gezelschap van een door de keizer aangewezen begeleider, om diezelfde dag te overnachten in een verlaten kerk naast de rivier Pexic (Pyxites) die ten oosten van Trabizonde uitmondt in de Zwarte Zee. De volgende dag al verlaat de begeleider hen uit angst om vijanden van de keizer tegen te komen. Drie dagen later volgen zij een smal pad tussen de rivier en een hoge rotswand waar mensen en paarden achter elkaar moeten gaan. Een gemakkelijk te verdedigen passage, zoals zij bemerken wanneer zij in de buurt van een kasteel komen dat eigendom is van Cabasica, een Griekse ridder en heerser over deze streek. Cabasica en zijn mannen staan bekend als rovers en bandieten en de reizigers worden gedwongen tol te betalen. Dit herhaalt zich bij een volgend kasteel, Dorile geheten,

'en uit het kasteel kwam een ruiter die hen zei dat de heer van van het kasteel wenste dat zij stopten en hier te blijven en hun bagage in een nabijgelegen kerk zouden achterlaten, en de man vertelde hen vervolgens dat het de gewoonte was voor hen die hier langskwamen om tol te betalen aan de heer en dat zij geacht werden dat te doen, want hij leefde van wat hij ontving van passanten en van wat hij roofde van zijn vijanden.' Cabasica was op dat moment in de bergen aan het vechten met Turken, maar zal hen de volgende dag bezoeken. Dat gebeurt, Cabasica komt naar de plek waar het reisgezelschap bivakkeert vergezeld van dertig ruiters. Als zij allen gezeten zijn naast de afgezanten zegt Cabasica hen dat zij *'hem enige hulp zouden moeten bieden, een beleefdheidsgeschenk in de vorm van kleding en geld. Maar de afgezanten antwoordden hem dat zij geen kooplieden waren, maar gezanten die door hun koning naar Timoer Lenk waren afgevaardigd en dat zij niets anders bij zich hadden dan wat bestemd was voor Timoer Lenk'.* Dat maakt geen indruk op Cabasica die geen genoegen neemt met wat scharlaken stoffen en een zilveren beker, zodat de afgezanten zich genoodzaakt zien een stuk kamelot te kopen van een medereiziger dat zij aan Cabasica overhandigen. Begeleid door mannen van Cabasica bereiken zij het gebied rond de plaats Arzinján dat toebehoorde aan Timoer Lenk. In het dorp Alanza worden zij vriendelijk ontvangen door een Turk die hen voorziet van voedsel en onderdak en hen vertelt dat Timoer Lenk inmiddels is vertrokken uit zijn winterverblijf Karabach en richtig Perzië gaat.

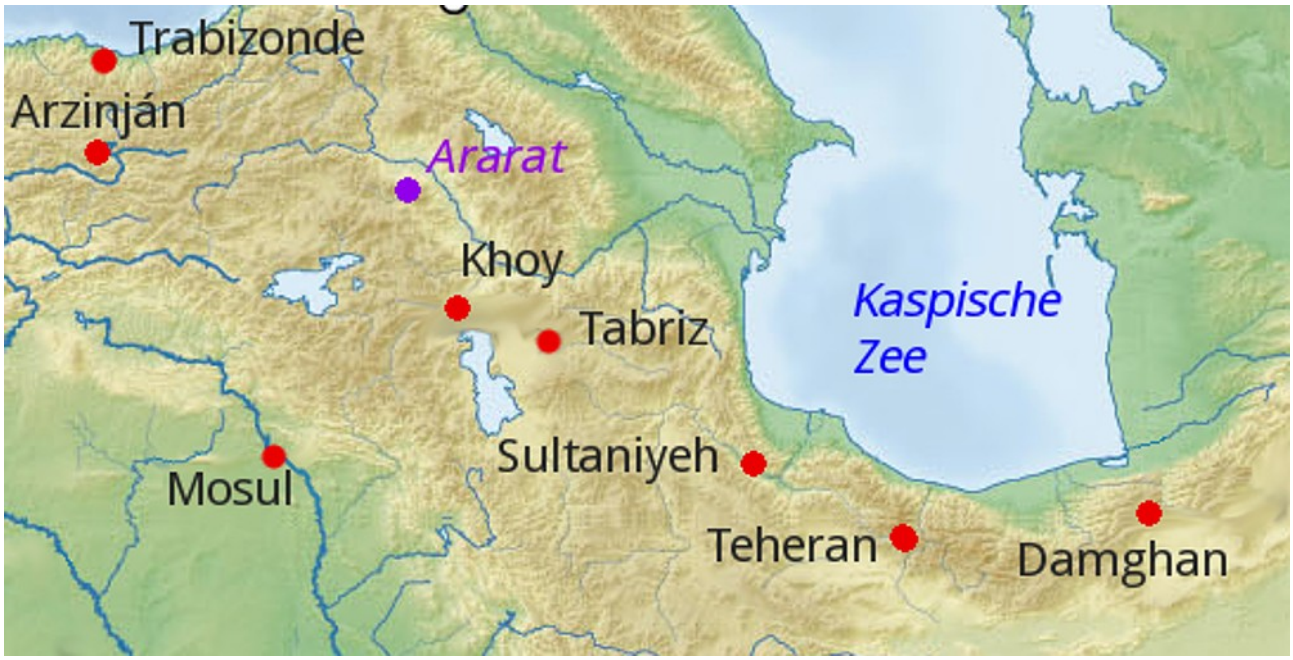

Op zondag 4 mei arriveert het gezelschap in Arzinján, na door een zeer ruig terrein met hoge bergen te zijn gereisd. *'En uit de stad kwam een groep mensen om hen te ontvangen en naar hun onderkomens te begeleiden die voor hen in gereedheid waren gebracht, en die avond stuurde de heer van de stad hen veel gebraden vlees, fruit, brood en wijn.'* De volgende dag worden zij ontvangen door de heer van Arzinján die *'opstond en hen de hand schudde en uitnodigde bij hem plaats te nemen en hen hartelijk welkom heette: en de heer was gekleed in een mantel van blauwe zijde met gouden borduursels en hij droeg een hoog hoofddeksel waarop parels en edelstenen en bovenop het hoofddeksel was een gouden kam gevat in buffelhuid en vanaf de kam hingen twee tressen van rood haar tot aan rug en schouders en deze haardracht is op voorschrift van Timoer Lenk.'* De heer van Arzinján informeert naar de gezondheid van de Castiliaanse vorst en biedt de afgezanten wijn aan in een zilveren beker: *'en degene die hij de beker gaf diende op te staan en voor hem neer te knielen en de beker met twee handen aan te nemen, want met één hand aannemen zou een belediging zijn; men zegt dat een persoon een beker met één hand aanneemt van zijn gelijke en niet van de Heer, en wanneer de beker van de Heer is aangenomen dan verheft hij zich, en doet enkel passen achteruit zonder de Heer de rug toe te keren en na te hebben gedronken dient hij drie keer de rechterknie te heffen en met deze knie op de grond te knielen, en de beker moet geheel leeggedronken worden'.*

Enkele dagen later nodigt de heer van Arzinján de afgezanten opnieuw uit voor een dergelijk drinkgelag: *'en toen de afgezanten binnenkwamen, begroette hij hen en liet hen naast zich plaatsnemen en gaf hen een heleboel stukken suiker, en zei dat hijzelf en de ridder die geen wijn dronk* (dat is Ruy González de Clavijo) *die dag deelgenoten zouden zijn bij het drinken en er werd een grote glazen kan gebracht gevuld met suikerwater'.* Clavijo vermeldt dat Arzinján in een vlakte gelegen is aan een rivier *'die Eufraat genaamd is, en dat is een van de rivieren die ontspringen in het Paradijs.'* Tijdens zijn verblijf in de stad schrijft Clavijo uitvoering over de oorlog die Timoer Lenk heeft gevoerd met zijn Turkse vijand, sultan Beyazid die niet kan geloven dat de Mongoolse krijgsheer (waar hij nog nooit van heeft gehoord) hem, de sultan, kan bedreigen. Hij zendt Timoer een aanmatigende brief waarop deze besluit de sultan kennis te laten maken met zijn gevechtskracht. Timoer dringt Turkije binnen en belegert de stad Sivas. Gewaarschuwd door de inwoners brengt de sultan een groot leger op de been, maar hij komt te laat om de stad te ontzetten.

Timoer heeft intussen Sivas middels een list weten te veroveren. *'hij viel de belegerden fel aan, zodanig dat zij naar buiten kwamen om te overleggen en overeengekomen werd dat een aantal mensen naar hem toe konden komen waarbij hij verzekerde dat er geen bloed zou vloeien [....] en daarom kwamen volwassenen en de besten uit de stad [....] en zodra Timoer hen de stad uit had gekregen, liet hij grote kuilen graven, en zei hen dat hij zeker beloofd had geen bloed zullen te doen vloeien, maar hen wilde doen verstikken in de kuilen.'* Dat is niet de enige keer dat Timoer zijn sluwheid toont. Het jaar daarna raakten beide heersers opnieuw slaags en het was Timoer die wederom via een krijgslist de Turk aftroeft. Hij trrkt het Turkse gebied binnen via de weg langs Arzinján richting Sivas.

Als Beyazid verneemt dat Timoer weer op oorlogspad is, gaat hij eerst naar het machtige kasteel Angora (Ankara) waar manschappen zijn gelegerd en munitie opgeslagen, om vervolgens de legers van Timoer aan te vallen. Timoer verlaat echter de weg en trekt de bergen in, de sultan in de waan brengend dat hij op de vlucht is, waarna Beyazid de achtervolging inzet. *'Timoer Lenk, die die gedurende acht dagen in de bergen rondtrok, keerde terug naar de weg richting Angora waar de Turk al zijn bagage had achtergelaten, en hij plunderde het: en de Turk, die wist dat Timoer in Angora was, ging zo snel als hij kon achter hem aan, maar toen hij arriveerde waren zijn manschappen moe, en Timoer slaagde erin zijn vijand in verwarring te brengen waarop het gevecht losbrandde en de Turk krijgsgevangen werd gemaakt'.*

Het gezelschap blijft in Arzinján tot donderdag 15 mei waarna zij doorreizen naar Calmarin (Surmari). In de middeleeuwen is dit een belangrijke stad, gelegen aan de voet van de Ararat. *'op een afstand van zes leguas ervan vertoonde zich de hoge berg waarop de ark van Noach strandde na de zondvloed [....] en deze stad was der eerste die op aarde gebouwd werd na de zondvloed door de zonen van Noach.* Omdat deze streek in handen is van Timoer Lenk worden de reizigers overal hartelijk ontvangen en voorzien van alles wat zij nodig hebben. Dan voert de weg langs de flank van de Ararat: *'her en der groeit wilde rogge, en elk seizoen komt het op alsof het is ingezaaid, maar dat kan niet want er rijpen geen zaden aan, en ook is er veel witte waterkers dat ook lijkt te zijn ingezaaid, aan de voet van deze berg wordt karmozijn gevonden waarmee zijde wordt geverfd'.* Karmozijn is de letterlijke vertaling van *carmosí*, het woord dat in de tekst van Clavijo voorkomt. Le Grange vertaalt deze zin met:

'In the valleys at the foot of the mountain the Kirmiz worm is found, with wich they dye the silk crimson'. Dit is niet onjuist, want het gaat hier om de kleurstof *kermes*, een rode kleurstof die gewonnen wordt uit het bloed van de wijfjes van een bepaalde soort schildluis, de Kizmir worm.

Op 1 juni bereiken zij het kasteel van Maku dat toebehoort aan een rooms-katholieke heer, Núr-ad-Dín geheten, dat 'Licht van de (Moslim) Religie' betekent. Een vreemde naam voor een christen en waarschijnlijk door Timoer Lenk opgelegd. In Maku treffen zij ook een klooster van dominicaner monniken aan. Het kasteel en een deel van de stad staat op een opmerkelijke plaats: *'en vanaf genoemde berg rijst een soort afdak op dat het kasteel en de huizen erom heen beschermt alsof de hemel boven hen was'.*

Heer Núr-ad-Din ontvangt zijn geloofsgenoten hartelijk en stelt hen voor aan zijn jongste zoon die geen krijger is, maar een geleerde. *'en hij vertelt de afgezanten dat hij gestudeerd heeft en een ervaren grammaticus is in zijn eigen taal, en wanneer zij, met Gods wil, terugkeren zij hem meenemen naar hun koning, opdat deze hem aanbeveelt bij de paus, die hem tot bisschop kan benoemen van dit gebied'.* Spijtig genoeg voor de geleerde zoon reist het gezelschap op de terugweg niet langs Maku.

De reis door Perzië

Op donderdag 5 juni arriveert het reisgenootschap in Khoy. Hier, aldus Clavijo, eindigt Armenië en begint Perzië, maar de meeste inwoners van Khoy zijn Armeniërs. Zij treffen er een ambassadeur van de Sultan van Babylonië die op weg is naar Timoer Lenk met zo'n twintig paarden en vijftien kamelen beladen met geschenken. Clavijo ziet ook een zestal struisvogels en een giraf. In beide vertalingen staat: 'a beast called jornufa', maar Clavijo gebruikt deze term niet, hij spreekt van een 'alimaña' dat vertaald kan worden als 'vervaarlijk dier'. Clavijo geeft een gedetailleerde beschrijving van dit dier dat hij voor het eerst ziet: *'.... giraf, welk vervaarlijk uitziend dier er zo uitzag: het had een lijf zo groot als dat van een paard maar met een zeer lange nek, en de voorpoten waren veel langer dan de achterpoten, en de hoeven waren gespleten als die van een os, en vanaf de hoef tot aan de top van de schouder mat het zestien handbreedtes (palmos), en vanaf de ribben tot aan de kop mat het opnieuw zestien handbreedtes, en als het de nek wilde uitstrekken dan kwam het zo hoog dat het wonderschoon was om te zien, en de nek was was slank als van een hert, en de achterpoten waren zo kort in vergelijking met de voorpoten dat iemand*

die het nog nooit had gezien zou denken dat het zat hoewel het rechtop stond, en de schoften liepen af als die van een buffel, en de buik was wit, en het lijf had een goudgele kleur voorzien van grote witte kringen, en het gezicht was als dat van een hert met onderaan de neusgaten; en op het voorhoofd had het een spits uitstekend deel, en de ogen waren zeer groot en rond en het had de oren van een paard, en bij de oren had het twee korte, ronde hoorntjes bedekt met haar die lijken op die van pasgeboren herten, en de nek was zo lang dat als hij ermee over een muur kon reiken van zes of zeven blokken hoog om te eten, en ook kon hij bladeren van de top van een boom eten wat zij vaak doen. Voor iemand die nog nooit een giraf had gezien was dit wonderbaarlijk om te aanschouwen.'

De tocht wordt hervat en op 11 juni bereiken zij de stad Tabriz, een knooppunt op de zijderoute die eerder - in 1275 - door Marco Polo is bezocht. Er worden tal van goederen verhandeld die vandaar naar alle windstreken hun weg vinden: *'En dit is een drukke stad waar veel gehandeld wordt en in een van de marktplaatsen zijn mensen die veel soorten reukwaren en cosmetica verkopen voor vrouwen die daar zelf naartoe gaan om ze te kopen, en zij maken zich daarmee op, en zij gaan gekleed in witte gewaden met voor de ogen een masker gemaakt van paardenhaar zodat zij, aldus bedekt, niet herkend kunnen worden.'* Tabriz is een grote stad: *'Gezegd wordt dat er vroeger meer mensen woonden, maar vandaag de dag zijn er 200.000 of meer bewoonde huizen'*. Clavijo verwondert zich over een enorm bouwwerk: *'en te midden van deze bouwwerken was er een groot paleis omgeven door een muur, rijk en prachtig aangelegd en dat gebouw bevatte 20.000 kamers en appartementen, en gezegd wordt dat het gebouwd werd door een Perzische keizer die luisterde naar de naam Sultan Oveys [....] die het huis Tolbatgana noemde, dat huis van fortuin betekent'.*

De afgezanten blijven negen dagen in Tabriz en op 20 juni zetten zij de reis voort richting Samarkand in de wetenschap dat Timoer Lenk overal op de route stopplaatsen heeft laten inrichten voor paarden waar wel vijftig tot tweehonderd rijdieren gestationeerd zijn. Via de stad Zajnán, de stad waar koning Darius ooit woonde en van waaruit hij vertrok om Alexander de Grote te bestrijden, bereiken zij op 26 juni de destijds belangrijke stad Sultaniyeh, waar prins Mirán Sháh, de zoon van Timoer hen opwacht:

'...en zij troffen hem aan in een van de paleizen met een grote fruittuin en waar veel gewapende mannen aanwezig waren, en hij ontving hen zeer hartelijk en nodigde hen uit om bij hem te komen zitten in een tent waarin hij zich ophield, en vroeg hen naar de gezondheid van hun koning, onze heer, en na een lang gesprek werd er eten gebracht en aten de afgezanten naar hun gewoontes en toen zij aangaven te willen vertrekken, werden zij gekleed in kleren van goudbrokaat.'

De volgende stad die zij aandoen is Sultaniyeh. Deze stad telt veel inwoners, maar is niet zo groot als Tabriz en vooral in juli en augustus, zo meldt Clavijo, wordt er druk gehandeld. Dan arriveren er *'enorme karavanen van kamelen [....] en daar komen elk jaar veel handelaren uit Klein-India* (daarmee bedoelt Clavijo het gebied tussen Perzië en India: Afghanistan, WP) *die allerlei specerijen meebrengen die niet alleen niet in Syrië te vinden zijn zoals kruidnagel, nootmuskaat, kaneel, manna* (maná in het Spaans: een zoete plantaardige stof die bij insnijding van diverse plantenbladeren tevoorschijn komt en snel verhardt; heeft een licht purgerende werking, WP)*, foelie, maar die niet naar Alexandrië vervoerd worden. Ook al de zijde die in Gilan geproduceerd wordt komt hierheen, een gebied dat in de buurt ligt van de Kaspische Zee, waar elk jaar veel zijde wordt gemaakt.'*

Een gewilde handelswaar zijn parels afkomstig uit China, die per schip worden aangevoerd *'en in die schepen [....] zit geen ijzer, want de planken zijn aan elkaar vastgemaakt met wigjes en touw, want als zij met spijkers zouden zijn vastgemaakt zouden deze eruit getrokken worden door magnetische stenen die veel voorkomen in deze zee.'*

Op 29 juni vertrekt het gezelschap uit Sultaniyeh richting Nisjapoer dat in het oosten van het huidige Iran ligt. Via Sharabad bereiken zij na een reis van een week de stad Teheran, waar zij ontvangen worden door de lokale heerser Baba Sheikh die hen onderdak biedt *'in een logement waar de Heer* (=Timoer Lenk, WP) *altijd verblijft wanneer hij hier naartoe komt en het is het beste van de hele stad.'*

Baba Sheik nodigt de Spaanse afgezanten met die van de Sultan van Babylonië, met wie zij samen hebben gereisd, uit voor een feestmaal. Baba Sheik zegt hen op bezoek te gaan bij *'een voorname Mirassa* (Mirza ofwel prins, WP)*, de schoonzoon van Timoer.'* Wanneer zij willen vertrekken *'liet hij (Baba) Ruy González kleden in een gewaad van goudbrokaat en gaf hem een hoed en zei hem dat hij dit moest beschouwen als een teken van waardering die Timoer Lenk koesterde voor hun koning.'* Vier dagen later passeert het gezelschap de compleet verwoeste stad Ray: *'En deze stad was ooit de belangrijkste stad in dit gebied'.* Ray (door Clavijo aangeduid als Xahariprey) is tijdens het Kalifaat de hoofdstad van Noord-Perzië en wordt in 1220 door Dzjengis Khan verwoest. Op 10 juli komen zij een ruiter tegen die hen zegt dat de prins, Sulayman Mirza, hen verwacht. Zij treffen hem in zijn kampement van zo'n drieduizend tenten met Tartaren die onder zijn bevel staan. Daar worden zij opnieuw gefêteerd en de prins zegt hen *'hem op uitdrukkelijk bevel van Timoer Lenk de geschenken te laten zien die zij bij zich hebben voor Timoer en dat dezen vooruit gestuurd zullen worden, en toen hij ze bekeken had, gaf hij het bevel mensen en kamelen in gereedheid te brengen die ze naar de plaats zouden brengen waar Timoer zich bevond'.*

Op 12 juli willen zij weer doorreizen, maar omdat diverse mensen van het reisgenootschap ziek zijn, waaronder de lijfwacht van Clavijo, Gómez de Salazar en ook pater Alonzo Páez de Santa María, laten zij hen achter om naar Teheran terug te keren waar zij later worden opgehaald.

De anderen hervatten de tocht en bereiken op 14 juli het kasteel van Firuzkuh (Perescote), dat Timoer een dag of twaalf eerder aandeed op zijn weg naar Samarkand, waar hij orders heef achtergelaten aan de afgezanten dat zij hem zo snel als mogelijk moeten volgen. Twee dagen later komen de reizigers aan in Damghan in Khorassan, waar zij iets buiten de stad twee torens ontwaren. *'En deze torens waren zo hoog als een man een steen kan omhoog kan gooien, en zijn gemaakt van slijk en menselijke schedels [....] en deze (schedels) waren van mensen die Blanke Tartaren werden genoemd, inwoners van het gebied tussen Klein-Azië en de Syrische grens'.* Dat is het werk van Timoer die - aldus Clavijo - meer dan 60.000 mensen heeft laten afslachten.

Op zondag 20 juli komen zij aan in Bostam, waar zij een voorname ridder aantreffen, Ennacora geheten, die hen verwelkomt uit naam van Timoer. Hij vertelt hen dat het de wens is van Timoer dat zij zo snel als mogelijk, dag en nacht, door zullen reizen. Maar de reizigers zijn ziek en *'wilden graag twee dagen blijven om een beetje uit te rusten, maar hij (Ennacora) liet hen weten dat hij hen geen moment durfde te laten blijven, want als Timoer dat te weten kwam, zou hem dat het leven kosten.'*

Om hen het reizen iets te vergemakkelijken laat Ennacora kleine zitjes aanbrengen op de rijdieren voorzien van kussens. Gelukkig zijn zij verzekerd van het efficiënte vervoerssysteem dat Timoer heeft ingericht en worden zij bij elke stopplaats aan het eind van de dag geholpen door zogeheten *'...Anchos* (rijknechten, WP)*, die bij aankomst van afgezanten van Timoer of van boodschappers die naar hem op weg zijn de paarden overnemen, ze ontzadelen en verse paarden zadelen en een of twee van deze Anchos die de paarden verzorgen vergezellen hen en wanneer zij op een volgende plaats aankomen waar paarden zijn van de Heer, keren zij terug met de paarden die ons daar brachten. En als een van de paarden moe wordt en zij waar dan ook een andere ruiter tegenkomen, dan is deze verplicht om zijn paard af te staan [....]. En het is de gewoonte dat wanneer iemand te paard op weg is naar Timoer, of het nu een edelman is, een koopman, een gezant, of wat dan ook, hij zijn paard dient af te staan aan iedereen die onderweg is naar de grote Heer, en als iemand dat weigert kost hem dat de kop, zo luidt het bevel van de Heer.'* Le Grange vertaalt Ancho met Yamchi en noemt deze een postiljon, maar de term rijknecht lijkt meer geëigend. Yamchi verwijst naar een stad of streek in Oost-Azerbeidzjan.

Het gezelschap reist vrijwel onafgebroken door en de hitte eist haar tol. Er is nergens water te vinden en de toch al zwakke Gómez de Salazar zweeft aan de rand van de dood. Zij moeten hem wel achterlaten in een klein dorp. Eindelijk, op zaterdag 26 juli komen zij aan in de grote stad Nisjapoer (Clavijo gebruikt de naam Nixaor, WP), waar zij ontvangen worden door Melialiorga, een maarschalk uit het leger van Timoer die: *'toen hij vernam dat Gómez de Salazar ernstig ziek was achtergelaten, zocht hij hem op en zag dat hij zo zwak was dat hij niet overeind kon blijven. Vervolgens liet hij die avond een draagbaar maken waar Gómez op werd gelegd die door mannen op de schouders werd genomen en van pleisterplaats naar pleisterplaats vervoerd, en zo brachten zij hem naar de stad Nisjapoer, waar hij ondergebracht werd in een goed huis en verzorgd werd door de beste artsen, maar het behaagde God dat Gómez daar overleed.'*

De tocht door Khorassan

Bij Nisjapoer, waar volgens Clavijo de mooiste turkoois gevonden wordt van heel Perzië, eindigt de provincie Media en begint Khorassan. Op zondag 27 juli 1404 verlaat het gezelschap Nisjapoer. Ze trekken door het dorpje Ferrior waar de meeste bewoners uit angst voor Timoer wegvluchten omdat deze twaalf dagen daarvoor er nogal heeft huisgehouden. Drie dagen later, als zij in de stad Ojajan (het is niet duidelijk welke plaats daarmee bedoeld wordt, WP) verblijven bereikt hen een bericht van de jongste zoon van Timoer, Sharuk Mirza, die hen uitnodigt hem in Herat een bezoek te brengen. Maar dat slaan ze beleefd af vanwege de wens van Timoer om niet te treuzelen. De volgende stad die zij aandoen is Masshad waar *'in een grote moskee een kleinzoon van de profeet Mohammed begraven ligt, de zoon van zijn dochter en men zegt dat hij een heilige is, [....] en later in andere streken, als men hoort dat zij in die stad zijn geweest en de moskee hebben bezocht, kust men hun kleren, zeggend dat zij dichtbij de heilige Horazan zijn geweest. En deze neef van Mohammed heette Horazan Zeltan, en naar deze naam is het land Khorassan vernoemd'.*

Op donderdag 31 juli komen de reizigers aan in Toes (Buelo), een grote stad, maar daarna wacht hen een kale, onbewoonde streek, waardoor zij vijftig *leguas* te gaan hebben. Het is zaterdag 10 augustus als zij weer een bewoonde vallei komen *'waar veel graanvelden waren, waar een rivier doorheen stroomde en veel tenten stonden van Chagatais* (Oezbeekse nomaden, WP) *behorend tot de aanhang van Timoer'.*

In de dorpen die zij tegenkomen genieten zij van de door Timoer afgedwongen gastvrijheid. Overal krijgen zij het drievoudige aan voedsel dat zij nodig hebben en als men dat niet onmiddellijk wil geven *'dan geeft men hen zulke stok- en zweepslagen dat het een mirakel is [....] En als deze mensen door de Heer (Timoer) opgeroepen worden ten strijde te gaan, dan gaan zij vervolgens mee met alles wat ze bezitten, hun vee, vrouwen en kinderen [....]. En met deze mensen heeft de Heer grootse daden verricht en veel veldslagen gewonnen, het zijn mensen die een enorme inzet vertonen, het zijn uitstekende ruiters en boogschutters, en zij zijn gehard door het buitenleven. [....] Deze Chagatais behoren tot de bevoorrechten van de Heer die overal waar zij willen kunnen gaan en staan met hun vee om te grazen, om te zaaien, zomer en winter [....].'*

Dan bereiken zij op 12 augustus de stad Andkhoy in de streek die door Clavijo Taquiquinia wordt genoemd (het huidige Afghanistan, WP). Twee dagen later vertrekken zij weer en opnieuw zien zij in het open land veel tenten van de Chagatais. Zij zijn onderweg op bevel van Timoer en de afgezanten reizen een eind met hen mee. Er heerst een bar klimaat: *'Op zondag woei het zo hard dat de mannen genoodzaakt waren om af te stijgen, en de wind was verzengend heet. En de weg was als een zandvlakte waar de wind het zand heen en weer joeg en de mannen verblindde. En die dag raakten zij vaak de weg kwijt [....], maar het behaagde God dat zij een gehucht bereikten, Alibed geheten, waar zij gedurende de siësta verbleven totdat de wind ging liggen.'*

Na de stad Balkh te hebben aangedaan bereiken de reizigers een grote rivier, de Oxus ofwel de Amu Darja, die - aldus Clavijo - net als de Eufraat in het paradijs ontspringt en uitmondt in wat hij *'el mar de Bacu'* noemt ofwel de Kaspische Zee. In werkelijkheid ontspringt de Amu Darja in het Pamirgebergte en mondt zij uit in het Aralmeer. *'En deze rivier vormt de scheiding tussen het rijk van Samarkand en dat van Khorassan. En toen de Heer Timoer Lenk nadat hij Samarkand had veroverd, dat aan deze rivier grenst, deze wilde oversteken om Hkrasan te veroveren, liet hij een grote brug van hout bouwen die rustte op boten en die hij, toen zijn mannen waren overgestoken, liet vernietigen, en nu, bij zijn terugkeer naar Samarkand, gaf hij opnieuw opdracht een brug te bouwen voor zichzelf en zijn gevolg en van deze brug maakten de afgezanten gebruik.'*

Omdat Timoer al de opdracht heeft gegeven ook deze brug af te breken na zijn overtocht zijn de reizigers gedwongen voor een deel van de oversteek gebruik te maken van een veer. *'en het was hier, op een vlakte nabij deze grote rivier dat Alexander de Grote slag leverde met koning Porus van India en hem overwon.'* Markham tekent hier aan in zijn vertaling dat de brave ridder kennelijk een informant trof die weinig weet van geografie. Bedoelde slag is geleverd rond 326 BC aan de oevers van de rivier de Hydaspes, nu Jhelum geheten, in de Punjab.

Eenmaal de rivier overgestoken, arriveren de reizigers op 21 augustus in Termiz (in het huidige Oezbekistan, WP). Clavijo merkt op dat deze grote en dichtbevolkte stad geen ommuring heeft en ook hier komt een door Timoer gezonden ruiter hen begroeten en informeert naar het wel en wee van de gezanten. De volgende dag vertrekken zij richting Samarkand en er wacht hen een zware tocht over een hoge pas: *'En dit gebergte is erg hoog en er is een pas door een kloof die wel met de hand lijkt uitgesneden [....] en deze pas wordt de IJzeren Poort genoemd, en behalve deze pas is er nergens in dit gebergte een andere mogelijkheid om er overheen te gaan. [....] En deze pas behoort tot het bezit van Timoer Lenk, die er elk jaar goed aan verdient, want daar komen de kooplieden uit Klein-India langs naar het rijk van Samarkand en naar andere streken die daartoe behoren. Ook bezit Timoer Lenk de andere IJzeren Poort die die bij Derbent ligt* (aan de westkust van de Kaspische Zee, WP) *aan de rand van de provincie Tartarije en waar de weg naar de stad Kaffa leidt [....] en de afstand van de ene IJzeren Poort naar de andere is 1.500 leguas of meer. Zie welk een machtig vorst het is die deze twee IJzeren Poorten en over alle land ertussen heerst, dat is Timoer Lenk!'*

Dan bereiken zij op donderdag 28 augustus de stad Shaxrisabz, het vroeger Kesh, waar Timoer Lenk en diens vader het levenslicht zagen. De vader is begraven in een moskee waarin ook de tombe van Timoers jongste zoon Jahanghir staat: *'en in deze moskee schenkt de Heer elke dag twintig geroosterde schapen weg voor de zielenrust van de vader en zijn zoon die hier rusten.'* Daags daarna bezoekt het gezelschap enkele paleizen die in opdracht van Timoer zijn gebouwd en waar al twintig jaar aan gewerkt wordt:

'en deze paleizen hadden een lange ingang en een hoge toegangspoort [....] en tegenover de eerste ingang was een tweede poort die naar een grote binnenplaats leidde van wel driehonderd passen breed, geplaveid met witte vloertegels en omgeven door fijnbewerkte deuren, en in het midden van de binnenplaats was een groot waterbassin. De binnenplaats leidde naar het hoofdgebouw door een hoge en brede poort, prachtig versierd met goud en blauw en met geglazuurde tegels en bovenop deze poort stond een fraai beeld van de Leeuw en de Zon, het wapen van de vorst van Samarkand. En hoewel men beweert dat Timoer de opdracht tot de bouw van deze paleizen gaf, denk ik dat de vroegere heer van Samarkand dit deed omdat de Leeuw en de Zon zijn embleem is. 'Het embleem van Timoer wordt gevormd door drie cirkels, weergegeven als

O O
O

en dit betekent dat de hij heerser is over drie werelddelen, en hij gaf opdracht dit embleem in elke munt te stempelen en op alles aan te brengen wat hij bezat'.
In de middag van 29 augustus verlaten de reizigers Kesh om de volgende dag in een klein dorp te overnachten, niet ver van Samarkand. Hun begeleider vertrekt om de komst van het gezantschap aan te kondigen.

Op verzoek van Timoer verblijven zij vanaf 31 augustus in een prachtige tuin omgeven door een muur en met veel fruitbomen en waterlopen. Ook zijn er reeën en fazanten. Op donderdag 4 september wordt de afgezanten verteld dat Timoer wordt opgehouden door enkele gezanten van Tochtamysj, een Mongoolse vazal van Timoer: *'En de afgezanten verbleven in deze tuin vanaf de zondag, de laatste dag van augustus, tot maandag acht september, toen de Heer hen uitnodigde hem te ontmoeten, zo is de gewoonte om afgezanten niet te ontvangen nadat vijf of zes dagen verlopen zijn en hoe belangrijker de gezant is, deste langer hij moet wachten.'*

Samarkand

Op maandag 8 september is het zover en na vijftien maanden onderweg te zijn geweest worden de afgezanten ontvangen door Timoer Lenk. Clavijo geeft van deze ontmoeting en het bijbehorende protocol een prachtige beschrijving: *'Toen de afgezanten binnentraden troffen zij daar zes olifanten met houten kasteeltjes op hun rug voorzien van twee vaandels, en er zaten ook mannen op die ze kunstjes lieten doen voor de gasten, en zij traden naar voren en troffen de mannen die de geschenken goed zichtbaar in hun armen hielden: en zij lieten de afgezanten voorgaan waarop zij even moesten wachten terwijl een boodschapper hun komst aankondigde, waarna zij uitgenodigd werden naar voren te treden, waarbij zij nog steeds begeleid werden door de ridders die hen onder de oksel vasthielden, en samen met hen en de gezant die Timoer naar de koning van Castilië had gezonden, om wie de omstanders moesten lachten, want deze droeg traditionele Castiliaanse kleding. En zij brachten hen maar een oude ridder, zoon van een zuster van Timoer Lenk, gezeten op een vlakke verhoging, voor wie zij een buiging maakten en vervolgens werden zij naar enkele jongemannen gebracht, kleinkinderen van Timoer, eveneens gezeten op een verhoging, en ook voor hen bogen zij. En op dat moment vroeg men hen naar de brief van hun heer koning bestemd voor Timoer Lenk, en zij overhandigden hem aan een van de jongemannen die een zoon bleek te zijn van Miran Shah, de oudste zoon van Timoer, waarna de drie jongens opstonden om de brief naar de Heer te brengen en zij vroegen de afgezanten naar voren te treden. En Timoer bevond zich onder een soort van arcade voor de toegangsdeur van een schitterend gebouw dat daar stond, op een verhoging van de vloer, en voor hem was een fontein waaruit water omhoog spoot en in de fontein dreven enkele rode appels: en de Heer was gezeten op enkele geborduurde zijden kussentjes en leunde met zijn elleboog op een op een paar ronde kussentjes. Hij was gekleed in een zijden mantel zonder borduursels en op zijn hoofd droeg hij een hoge, witte hoed met daarop een robijn, omringd met parels en edelstenen. En toen de afgezanten oog in oog stonden met de Heer bogen zij voor hem terwijl zij knielden met de rechterknie op de grond en hun armen gekruist voor de borst en dat deden zij nog eens en bij de derde keer bleven zij zitten op beide knieën. En de Heer beval hen op te staan en naar hem toe te komen, maar hun begeleiders die hen bij de arm hielden lieten los, want zij durfden niet verder naar voren te komen.[....] Maar hij reikte hen niet zijn hand om die te kussen, want want dat is geen gewoonte [....] en vervolgens informeerde hij naar de gezondheid van de koning: Hoe gaat het met mijn zoon de koning? Is hij in goede gezondheid?*

Nadat de afgezanten hem geantwoord hadden en hun missie uiteengezet, iets waar hij aandachtig naar luisterde, wendde Timoer zich naar enkele om hem heen gezeten edelen waarvan zij later vernamen dat de een een zoon was van Tochtamysj, de keizer van Tartarije, een ander een telg was uit het geslacht van de vorsten van Samarkand en de anderen familie waren van de Heer zelf. En hij zei hen: 'Ziehier de afgezanten gestuurd door de koning van Spanje die de machtigste koning is onder de Franken die aan het einde van de wereld wonen, en die waarlijk een groots volk zijn, en ik zal mijn zegening sturen aan mijn zoon de koning.'

De brief van koning Hendrik III aan Timoer wordt aan hem overhandigd door een van zijn kleinkinderen. Pater Alonzo Páez de Santa María, die vergezeld wordt door een tolk (in de middeleeuwen wordt een tolk in het Arabisch Dragoman genoemd of, zoals door Clavijo: Trujimán, WP), biedt aan de brief voor te lezen, maar Timoer zegt dat hij op een later tijdstip kennis wil nemen van de inhoud ervan. Dan volgt en uitvoerige maaltijd waar het niet genuttigde voedsel wordt weggenomen en aan de bedienden wordt gegeven om mee te nemen naar hun verblijven en *'als zij dat niet doen wordt dit opgevat als een belediging'.*

Op maandag 15 september wordt op bevel van Timoer een groot feest georganiseerd en een prachtige tuin, waar de afgezanten voor zijn uitgenodigd. Omdat hun tolk niet op tijd is komt het gezelschap te laat op het feest en missen zij de maaltijd met Timoer die daar zeer verbolgen over is. Hij laat de tolk komen en zegt hem: *'Waarom heb je de Heer zo ontstemd, zo boos gemaakt? Waarom vergezelde je de Frankische gezanten niet? En daarom wordt je direct gestraft en geef ik het bevel een gat in je neus te boren en er een touw doorheen te doen en je voor straf door het hele legerkamp te trekken. Hij had dit nog niet gezegd of enkele mannen pakten hem bij de neus om er een gat in te boren.'* Gelukkig voor de tolk smeekt de ridder die de gezanten vergezeld om genade en ziet Timoer ervan af.

De afgezanten worden van het ene naar het andere feest gesleept. Op 9 oktober worden zij door Hausada, de echtgenote van Timoers oudste zoon Miran Shah, uitgenodigd voor het zoveelste feest, dit ter gelegenheid van de bruiloft van een familielid. Prinses Hausada *'was ongeveer veertig jaar, bleek en dik, die voor zich een groot aantal kruiken had staan gevuld met wijn en met een brouwsel dat daar veel gedronken wordt en bosar wordt genoemd en bestaat uit paardenmelk en suiker.'*

Ook Caño, de vrouw van Timoer, verschijnt op dit feest en vraagt de gezanten bij haar te komen zitten die zij *'eigenhandig wijn aanbiedt en er bij Ruy González lang op aandringt om mee te drinken omdat zij niet kan geloven dat hij nooit wijn dronk'.*

Daags erna organiseert Timoer een groots feest ter gelegenheid van de viering van de bruiloft van een van zijn kleinkinderen (Clavijo vermeldt als datum voor dit feest de 9e oktober, maar dat zal een vergissing zijn, WP). Dat vindt plaats op het terrein waar Timoers manschappen (Timoers Horde) zijn gelegerd en alle handelaren van Samarkand zijn uitgenodigd om hun spullen daar te verkopen in plaats van in de stad. Timoer kondigt aan recht te zullen spreken: *'de Heer gaf opdracht een groot aantal galgen op te richten, want tijdens door hem gewenste feesten, zo zei hij, wordt aan de een vreugde en genade geschonken en de andere opgehangen. En de eerste waarover hij recht sprak was de eerste burger, Dina geheten, die de belangrijkste man was van heel het rijk van Samarkand, aan wie hij (Timoer) de stad had overgelaten toen hij vertrok voor zes jaar en elf maanden, en die gedurende die periode zijn plichten had verzaakt, en Timoer beval de man voor hem te verschijnen, liet hem meteen ophangen en confisqueerde al zijn bezittingen. En de berechting van deze belangrijke man veroorzaakte ontzetting onder de menigte, want het was een man in wie hij (Timoer) vertrouwen had gesteld. En voor een ander die voor deze magistraat was opgekomen eiste hij eenzelfde straf. Maar een gunsteling van de Heer, Burodo Mirza geheten, vroeg genade bij de Heer voor hem, opdat hij hem zou vergeven wanneer hij hem de som van 400.000 zilveren bezanten zou geven, ter waarde van een zilveren reaal elk, en de Heer stemde hiermee in en nadat het geld overhandigd was, gaf hij opdracht hem te martelen om meer geld van hem te krijgen en toen bleek dat hij niets meer had, gaf hij opdracht om hem aan zijn voeten op te hangen tot hij stierf.'*

Op 13 oktober krijgen de Spaanse gezanten opnieuw een uitnodiging om een feest bij te wonen en dit keer worden zij voorgesteld aan een kleinzoon van Timoer, de oudste zoon van zijn overleden zoon Miran Shah. Deze kleinzoon *'was ongeveer 22 jaar oud, klein van stuk en baardeloos, hij werd Heer van Klein-India genoemd, maar daarmee werd niet de waarheid verteld, want momenteel is de rechtmatige koning en heer van India een christen die luistert naar de naam N., zoals de gezanten was medegedeeld.'* Naar aanleiding van deze ontmoeting krijgen de afgezanten later het verhaal te horen over hoe Timoer de koning van India versloeg.

'Bij de hoofdstad van India, die Delhi wordt genoemd, leverde de koning van India slag met Timoer Lenk, waarbij de koning een groot leger op de been bracht en vijftig olifanten gewapend met wat wij ivoor noemen, en tijdens dat eerste treffen werd Timoer verslagen door de Heer van India vanwege de inzet van zijn olifanten. Daags erna vond opnieuw een veldslag plaats, waarbij Timoer een groot aantal kamelen meebracht beladen met droog gras die hij voor de olifanten plaatste, en toen het gevecht een aanvang nam beval hij het gras aan te steken en op het moment dat de olifanten de brandende kamelen in de gaten kregen, vluchtten zij. Men zegt dat olifanten zulke kleine ogen hebben omdat zij bang zijn voor vuur, en zo werd bij die gelegenheid de koning van India verslagen en veroverde Timoer al het vlakke land dat deze bezat en dat grensde aan het imperium van Samarkand'. Dit feest wordt opgeluisterd door jongleurs, er worden spelen uitgevoerd en de olifanten van Timoer vertonen hun kunsten. Ook de vrouw van Timoer verschijnt: *'zij droeg een ruimvallend gewaad van rode zijde met gouden borduursels en met een lange sleep, maar zonder mouwen of openingen behalve voor het hoofd en twee armsgaten. Het had geen taille en was zeer breed van onderen, en de sleep werd gedragen door vijftien dames die hem omhooghielden omdat zij anders niet kon lopen en zij was opgemaakt met zoveel loodwit of ander witte cosmetica dat zij eruit zag als van papier; dat doen zij ter bescherming tegen de zon'.*

Op 30 oktober verlaat Timoer zijn kamp en vertrekt hij naar de stad waar hij zijn intrek neemt in enkele huizen en een moskee die hij heeft laten bouwen met het oog op de begrafenis van een van een kleinkind dat is omgekomen tijdens de verovering van Turkije. *'Toen dit kleinkind van de Heer overleed in Turkije stuurde hij het naar Samarkand om te worden begraven en gaf hij de autoriteiten bevel de moskee te laten bouwen voor de tombe, en toen de Heer arriveerde was hij niet tevreden met de kapel waarvan hij te kennen gaf dat die te laag was en hij beval hem af te breken en in tien dagen te herbouwen op straffe van een zware vergelding voor de arbeiders, die, opgejaagd als zij werden, dag en nacht doorwerkten. Twee keer kwam Timoer naar de stad om de voortgang te controleren en telkens kwam hij per draagstoel omdat hij niet meer in staat was een paard te bestijgen. Maar de kapel kwam gereed in tien dagen, wat een groot wonder mag heten.'* Behalve deze moskee vermeldt Clavijo nog een bouwwerk waarmee Timoer zijn stempel drukte op de Samarkand en dat is de aanleg van een winkelstraat die van het ene naar het andere uiteinde van de stad loopt:

'In deze stad Samarkand worden elk jaar veel goederen verhandeld die uit China, India, Tartarije en tal van andere streken komen en omdat er geen geschikte plaats was om goederen op ordelijke en gereglementeerde manier te verhandelen, gaf de Heer het bevel om door de stad een straat aan te leggen met aan beide kanten winkels waar de waren verkocht konden worden.' Net als bij de moskee wordt dag en nacht doorgewerkt. In twintig dagen, aldus het relaas van Clavijo, is het werk klaar. Zij die hun huis moeten verlaten beklagen zich en vragen schadevergoeding voor het afbreken van hun eigendommen. Timoer repliceert met: *'Deze stad is mijn eigendom die ik met mijn eigen geld heb gekocht en ben in het bezit van documenten waarmee ik dat kan aantonen en die ik jullie morgen zal laten zien, en als er reden voor is, dan zal ik de mensen een vergoeding geven.'*

De terugreis

Op vrijdag 1 november denken de afgezanten door Timoer te worden ontvangen om verlof te krijgen voor de terugtocht, maar dan heeft hij het te druk en de dagen erna blijkt Timoer ziek te zijn. Van de dienaren van Timoer krijgen zij te horen dat ze moeten vertrekken, dat wil zeggen, de Spaanse gezanten, die uit Babylon en Turkije in gezelschap van Carvo Toman Oglan die hen zal begeleiden tot Tabriz, waar prins Omar, de kleinzoon van Timoer hen verlof zal geven terug te keren naar hun vaderland. De Spaanse gezanten dringen aan op een onderhoud met Timoer die hen heeft beloofd een antwoord mee te geven voor hun koning, maar dat is onmogelijk. Timoer is erg ziek en is zelfs niet meer in staat om te spreken. Uiteindelijk vertrekken zij op 21 november uit Samarkand en volgen een weg westwaarts in plaats van de heenweg te kiezen die door de IJzeren Poort leidt. Na een tocht vol ontberingen, het is winter met veel sneeuw en ijzige kou, bereiken zij op 28 februari Tabriz. Daar krijgen zij te horen dat prins Omar in Karabach verblijft met zijn manschappen (horde), de plaats waar hij altijd overwintert. Pas op 18 maart krijgt het gezelschap te horen dat zij in Karabach verwacht worden en zij vertrekken onmiddellijk. Als zij het kampement van Omar op tien leguas zijn genaderd: *'komen zij enkele mannen tegen die hen zeggen dat er sprake was van een groot tumult in het kamp en dat ze beter kunnen terugkeren, waarop de gezanten vragen naar de reden van het tumult, en deze mannen vertelden dat prins Janza heer Omar wilde vermoorden en dat de wachten hem gevangen hadden genomen en dat de heer (Omar) bevel had gegeven hem te onthoofden.'*

Ondanks de waarschuwing reizen de gezanten verder om op 25 maart bij het kampement aan te komen, waar zij te horen krijgen dat Omar hen niet kan ontvangen en zij naar Tabriz moeten terugkeren om daar zijn orders af te wachten, een bevel waar zij gehoor aan geven. Bij aankomst worden hen al hun bezittingen afgenomen. Clavijo wijdt een uitvoerige beschouwing aan het ontstaan van de moeilijke situatie die natuurlijk alles te maken heeft met het overlijden van Timoer Lenk op 19 januari 1406 en - aldus Clavijo - met vetes over vrouwen en verborgen schatten. Hoe dan ook, de reisgenoten moeten wachten tot Omar begin augustus terugkeert naar Tabriz waar hij *'een groot feest wil houden ter nagedachtenis van zijn grootvader, [....] en ook verordonneerde dat de afgezanten al hun bezittingen moet worden teruggegeven. En op donderdag 13 augustus, stuurde Omar twee Chagatais met een brief waarin hij hen uitnodigde hem te ontmoeten [....]. Die ontmoeting vond plaats op dinsdag 18 augustus en hij gaf hen kleding en een gids om hen de weg te wijzen, maar de afgezanten van de sultan van Babylonië en uit Turkije liet hij opsluiten in de gevangenis.'* Op woensdag zijn zij weer terug in Tabriz en bereiden zij hun verdere terugreis voor om op zaterdag 22 augustus in gezelschap van de weer vrijgelaten Turken definitief afscheid te nemen van het rijk van Timoer Lenk. De reis voert langs vrijwel dezelfde route als op de heenweg en op 7 september bereiken zij Trabizonde, waar zij scheep gaan richting Pera, een tocht die dankzij tegenzittend weer meer dan een maand duurt. Ook het laatste deel van de reis over zee neemt nog veel tijd in beslag, waarbij ten opzichte van de heenreis een omweg langs Genua wordt gemaakt. Pas op 1 maart 1406 bereiken zij San Lucar bij Sevilla om van daar over land door te reizen naar Alcalá de Henares (nabij Madrid) waar zij het hof van koning Enrique bereiken. Ze zijn bijna drie jaar onderweg geweest.

januari 2018